

1/2010

41. vuosikerta
Kasvatusopillisen aikakauskirjan 147. vuosikerta
Kasvatus ja koulun 96. vuosikerta

Kasvatus

Pääkirjoitus

Jyrki Hilpelä 3 Keskusteluja

Artikkeleita

Anja Lindh	6	Kuoleman tema lastenkirjallisuudessa
Kalervo Ilmanen – Timo Jaakkola	20	Arvot liikunnanopetuksessa
Pertti Matilainen		
Päivi-Sisko Eerola	31	Mitä musiikki kouluille antaa? Musiikin opettajien näkemyksiä opetuksensa tavoitteista sekä oppiaineensa ainutlaatuisuudesta
Marja-Leena Böök – Satu Perälä-Littunen	41	Vastuullisen vanhemman velvoitteet
Reeta Niemi – Hannu L. T. Heikkinen – Lasse Kannas	53	Osallisuus koulupedagogiikan lähtökohtana
Leila Pehkonen	63	Opettajaksi ammatilliseen oppilaitokseen

In Memoriam

Risto Rinne – Erno Lehtinen 73 Vertailevan koulutustutkimuksen pohjoismainen uranuurtaja on poissa

Lyhyempiä kirjoituksia

- Matti Taneli 76 Radikaali(sti) banaali paha ja koulu-
surmat. Hannah Arendt ja banaali paha
Mikko Ketovuori 83 Taito- ja taidekasvatus valinkauhassa

Puheenvuoroja

- Tatu Hirvonen 90 Päiväkodin uskontokasvatuksessa
kohtaavat vanhempien ennakkoluulot
ja opettajien tahdikkaus

Uutisia • Tapahtumia • Koulutusta

- Tuukka Tomperi 94 Kasvatus toisin silmin – Kasvatus-
tieteen päivät 2009 Tampereella

Kirja-arvioiteja

- Liekki Lehtisalo 98 Uuteen sivistysajatteluun. Vaikuttajia ja
vaikuttavuutta (*Pentti Raujala*)
Erja Vitikka 102 Opetussuunnitelman mallin jäsenys:
sisältö ja pedagogiikka kokonaisuuden
rakentajina (*Kari Korhonen*)

English Summaries

106

Kirjoittajat

109

Pääkirjoitus

Keskusteluja

Eurooppalaiselle näyttämölle astui 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa ranskalainen aatelisnainen, joka sai huomattavan merkityksen intellektuellina ja henkisen kulttuurin edistäjänä. Varallisuus ja isän varaukseton rakkaus tekivät hänet osalliseksi ajan parhaasta sivistyksestä – niin tyttö kuin olikin. Hänet tultiin yleisesti tuntemaan nimellä Mme de Staël.

Hän oli utelias ja monista asioista kiinnostunut. Häntä alkoi kiehtoa Saksa, tuo Ranskasta käsin vielä kesytön, alkuvoimainen ja melankolinen maa. Kun hän ei ollut ihminen, joka olisi tyytynyt vain haaveilemaan, oli hän ennen pitkää matkalla Saksaan. Innostusta eivät haihduttaneet edes näännyttävät toinen toistaan seuraavat pölyiset peninkulmat hevosten vetämissä vaunuissa. Mutta eihän siihen aikaan juuri paremmasta tiedetty. Päämääränä oli tutustua saksalaiseen runouteen, draamaan ja filosofiaan. Yhdyshenkilöksi oli lupautunut itse Johann Wolfgang von Goethe. Oppaaksi tälle odotetulle matkalle saksalaiseen kulttuuriin Goethe järjesti August Wilhelm Schlegelin. Valinta oli ilmeisen onnistunut: August Wilhelm kuului seuraavat vuodet erottamattomasti Mme de Staëlin seurueeseen. Voi myös sanoa, että August Wilhelminkin kautta ranskalainen vieras pääsi kuin osallisena seuraamaan saksalaisen romantiikan puhkeamista kukkaan. Opas ei ollut vain saksalaisen kulttuurin tuntija vaan myös sen keskeinen vaikuttaja. Yhdessä Friedrich-veljensä kanssa hän muodosti romanttisen liikkeen aatteellisen kärkikaksikon. Ranskalaisella rouvalla oli tuuria, vaikka Heinrich Heine sitten myöhemmin vähätelikin veljesten panosta saksalaiselle hengenelämälle. Heinelle he olivat epämääräisiä häiskiä, jotka tekivät tikusta asiaa päästäkseen Weimariin Goethea liehittelemään. Mutta silloin oli romantiikka jo kytkeyty yleiseurooppalaiseen edistyksen ja taantumuksen valtataisteluun.

Mme de Staël oli tarkka havaintojen tekijä ja asiansa osaava kirjoittaja. Vuosien mittaan useilla matkoilla laatimansa merkinnät hän kokosi kirjaksi, joka ilmestyi Lontoossa 1813 koruttomalla nimellä ”De l’Allemagne” (Saksasta). Painopaikaksi tuli Lontoo, koska suorapuheinen kirjailija oli saanut Napoleonilta porttikiellon Pariisiin. Ulkomailla oleskelu oli siis myös pakon sanelemaa.

Kirjassaan Mme de Staël muun ohella vertailee ranskalaista ja saksalaista keskustelukulttuuria. Miksi keskustellaan? Ranskalainen keskustelee keskustelun tuoman nautinnon takia. Aihe ei ole niinkään tärkeä kuin tapa, jolla se käsitellään. Herkullisen osuvat ilmaiset, häkellyttävät heitot, nokkelat kommentit, salamannopeat vastavedot, meukkaat välihuudot, paljon puhuvat katseet ja dramaattiset eleet muodostavat keskustelun. Puhumalla karkotetaan pitkäväteisyys, unohdetaan aika. Kieli on kuin soitin, jota käyttämällä taitavat soittajat nostavat tunnelman kattoon. Entä saksalainen? Saksalaisten luonteenlaadulla keskustelusta tulee mielihyvää tuottavan taiteen sijaan uurastusta, joka tähtää kohti etukäteen asetettua tavoitetta. Keskustelua luonnehtii perusteellisuus ja sen mukanaan tuoma verkkaisuus: asioihin paneudutaan hartaudella. Vähäinenkin leikinlasku on sopimatonta: ainahan joku voi loukkaantua. Sovinnainen kohteliaisuus kangistaa kanssakäymisen. Osanottajat toistavat toistensa tittelit yhä uudelleen eikä keskustelu pääse vauhtiin siten kuin tuttavallisemmassa ilmapiirissä tapahtuisi. Pohjalla on toki paljon kärsivällistä hyväntahtoisuutta eikä hyväntahtoisuutta koskaan liikaa ole, mutta hintana on vähäinen hengen lento.

Omaan kokemukseen perustuen myönnän, että saksalaista keskustelua luonnehtii edelleen tietty muodollisuus. Toisensa vuosia tunteneet keskustelijat viittaavat läsnä oleviin tovereihinsa ilmaisulla ”Herr Müller”, ”Herr Schumacher”, ”Herr Breuer”. Varovainen hyväntahtoisuus on kuitenkin antanut tilaa suorasukaisuudelle, joka saa suomalaisen hämmentymään. Keskustelun tempo tuskin on enää Mme de Staëlin kuvaama. Hänen kuvauksensa tuo paremminkin mieleen Volter Kilven sielunsa silmin näkemät Alastalon salin puntaroijat.

Kielissäkin on eroa, päättelee Mme de Staël. Ranskan kieli on käytössä hioutunut ja terävöitynyt. Mikään kieli ei ole selkeämpi ja lyhyempi, väittää kirjailija. Sellainen kieli on omiaan nopearytmiseen sanalliseen mittelöön. Saksan kielen kankea rakenne pakottaa kuulijan seuraamaan lauseen loppuun asti. Hitaus ei anna mahdollisuutta säkenöintiin. Puhuttu saksa on arkistakin arkisempaa. Mutta – täytyy ranskalaisen rouvan myöntää – saksan kieli pääsee oikeuksiinsa runoudessa ja filosofiassa. Sanaston rikkaus lyö ranskan laudalta. Saksan kielessä on myös tietty sisäänrakennettu rehellisyys: jäykkä rakenne sulkee monimielisyyden pois, asiat ovat joko niin tai näin. Ranskan kieli on notkeampi. Sen rajoissa voi asiat jättää harkituilla sanavalinnoilla auki. Se tarjoaa mahdollisuuksia liukaskielisille huijareille. Goethekin tiesi, että jos saksalainen sulhanen alkoi kirjoittaa armaalleen ranskaksi, oli tällä täysi syy huolestua.

Jürgen Habermas ottaa keskustelun saksalaiseen tapaan vakavasti. Voihan sitä pilan päitenkin keskustella, mutta oikea keskustelu tähtää totuuteen. Otolliset olosuhteet sellainen keskustelu kyllä vaatii. Mistä ne löytyvät maailmassa, jossa työ on vieraantunutta, kommunikaatio systemaattisesti vääristynyttä ja valta ihmisiä kyykyttävää? Minne paeta maailman melskeestä? Missä saisimme rauhan arvostelukykyämme vinouttavilta voimilta? Ei, ei Habermas sentään tuonpuoleista kehota odottamaan. Hänen vastauksensa on ideaalinen puhetilanne. Siinä valtarakenteet ja -suhteet sulkeistetaan toivossa, että järjen ääni tulee kuulluksi. Osallistujat tunnustavat toisensa vastavuoroisesti samoin oikeuksin toimiviksi. Kukaan ei petä itseään eikä muita. Keskustelussa ratkaiskoon yksin parempi argumentti. Tietoväite, josta saavutetaan yhteisymmärrys, tulkitaan todeksi. Normi, joka ankkuroituu yleistettävään intressiin, todetaan päteväksi. Mutta puhetilannehan on ideaalinen. Missä ja milloin Habermasin ehdot täyttyvät? Mikäli se on raja-arvo, joka ei koskaan toteudu, on kysyttävä, millainen lähestyminen on riittävää totuuden vaateen ratkaisemiseksi.

Mistä ei voi puhua, siitä on vaiettava. Kuuluuko totuuden idea vaiettavien piiriin? Onko post-moderni aika jättänyt totuuden peruuttamattomasti menneisyyteen? Ymmärtämättömyytämmekö puhuimme suulla suuremmalla? Sellaisen kuvan saa Egon Guban ja Yvonne Lincolnin tunnetusta kirjasta, joka esittelee arvioinnin sukupolvet ja nostaa kirjoittajien näkemykset evoluution viimeiseksi sanaksi. Heidän mielestään, jotta voisi puhua totuudesta, pitäisi olettaa todellisuus, jossa havaittajasta riippumattomasti on olioita, lainalaisia tapahtumia, prosesseja. Lauseet, jotka mainittuja seikkoja kuvaisivat, olisivat tosia. Mutta kuvatonlainen realistinen ontologia ei kirjoittajien mukaan enää ole uskottava. Mutta jos joku nyt haluaa konstruoida juuri tuollaisen maailman, niin tehköön sen. Älköön kuitenkaan vaatika sille yleispätevyyttä. Se on konstruktio konstruktioiden joukossa – ei sen enempää. Jotakin tuttua tässä Guban ja Lincolnin ajatuksessa on. Mieleen tulevat Friedrich Nietzschen (1844-1900) kärjistyksen sekä Hans Vaihingerin (1852-1933) als ob -filosofia. Mainitut herrat opettivat, että oletamme luonnon lainalaisuutensa meistä riippumattomaksi todellisuudeksi, koska elämä vaatii tällaisia fiktioita. Nyt puhutaan fiktioiden asemesta konstruktioista. Konstruktioilla pyritään Guban ja Lincolnin mukaan antamaan maailmalle mieli. Mieli rakennetaan omasta elämäntilanteesta käsin.

Niin on modernin yhtenäisen maailmankuva hajonnut lukemattomiksi subjektiivisiksi konstruktioiksi. Tässä pluralistis-relativistisessa ontologiassa ei ole paikkaa totuuden käsitteelle. Ovatko siis kaikki konstruktioita saman arvoisia? Ainakin Guba ja Lincoln haluavat panna niitä parem-

muusjärjestykseen. Totuuden sijaan he suosittelivat mittapuuksi ajatusta ”paremmin informoitu ja sofistikoitumpi”. Mutta mitä tarkoittaa ”informaatio” ilman todellisuuskystä? Onko kysymys vain jonkun toisen laatiman konstruktion sirpaleesta? Miksi minun pitäisi sen perusteella korjata omaa konstruktiani? Entä onko tässä kilpalaulannassa voittaja se, joka keksii monimutkaisimman ontologian?

Kun tieteessä keskustelemme, keskustelemmeko tavoitteellisesti tarkoituksena löytää virhelähteet ja siten lähestyä totuutta vai riittääkö meille ranskalaiseen (postmoderniin) tapaan keskustelu keskustelun vuoksi?

Jyrki Hilpelä

Tiivistelmät

Lindh, Anja. 2010. KUOLEMAN TEEMALASTENKIRJALLISUUDESSA. *Kasvatus* 41 (1), 6–19.

Artikkelissa tarkastellaan, millä tavalla kuolemaa kuvataan ja selitetään esimodernin, modernin ja jälkimodernin ajan lastenkirjallisuudessa. Aineisto koostuu 30:stä lähinnä 1800-, 1900- ja 2000-luvulla julkaistusta satukirjasta, kuvakirjasta ja lastenromaanista. Analyysimenetelmänä käytetään aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Tutkimuksen tulosten mukaan esimodernin ajan lastenkirjallisuudessa korostuu uskontoon tai vanhoihin myytteihin perustuva metafyyminen näkökulma. Joissakin vanhoissa saduissa ja valistusajan kirjallisuudessa on havaittavissa kyynisen strategian piirteitä. Modernina aikana kuolemasta tuli vähitellen tabu myös lastenkirjallisuudessa. Sitä pelättiin ja kuvattiin usein symbolisesti, ohimennen tai kierrellen. Jälkimodernin aikakauden lastenkirjallisuudessa kuolemakäsitykset ovat moninaisempia. Metafyymsisen strategian lisäksi esiintyy jonkin verran analyttistä näkökulmaa. Lastenkirjoissa pohditaan myös kuoleman merkitystä ihmiselle hermeneuttisen strategian mukaisesti. Monissa teoksissa kuolemaa tarkastellaan minän ja toisen suhteen kautta. Joistakin lastenkirjoista välittyy hyvin lohduton kuva kuolemasta, toisista taas lohdullisempi, terapeuttinen sanoma.

Asiasanat: lastenkirjallisuus, kuolema, lapset

Ilmanen, Kalervo – Jaakkola, Timo – Matilainen, Pertti. 2010. Arvot liikunnanopetuksessa. *Kasvatus* 41 (1), 20–30.

Artikkelin tavoitteena on jäljittää suomalaisen liikunnanopetuksen arvoja ja niiden määrittäjiä. Aluksi selvitetään, mitä arvolla käsitteenä tarkoitetaan. Sen jälkeen käydään läpi niitä historiallisia linjoja, jotka tekevät suomalaisen liikunnanopetuksen arvoperustaa ymmärrettäväksi. Tämän jälkeen esitellään ja tulkitaan liikunnanopettajille (N = 200) syksyllä 2008 sähköpostitse tehdyn kyselytutkimuksen tuloksia. Tämän kyselyn yhtenä tarkoituksena on kartoittaa suomalaisten liikunnanopettajien raportoimia liikunnanopetuksen tärkeimpiä arvoja. Analysoinnissa huomioidaan myös sukupuolen, iän ja koulun koon merkitystä raportoituihin arvoihin. Lisäksi vertaillaan opettajien arvonaäkemyksiä lasten ja nuorten urheiluseuravalmentajien ja -ohjaajien käsityksiin Nuorelle Suomelle 2008 tehdyn tutkimuksen valossa.

Tarkastelu osoitti, että opettajien arvoperusta oli varsin yhtenäinen. Keskeisiksi arvoiksi nousivat ilo, virkistys, nautinto sekä tasa-arvo, oikeudenmukaisuus ja sosiaalisuus. Liikuntakasvatuksen arvoina korostuivat myös oppilaiden terveys, hyvinvointi ja kunto. Tutkimus osoitti, että suomalaiset liikunnanopettajat eivät nostaneet kilpailua ja menestystä liikuntakasvatuksen keskeisten arvojen joukkoon. Sukupuolella, opettajan iällä ja koulun koolla ei ollut merkitystä sen suhteen, millaiseksi opettajat liikunnanopetuksen arvoperustan määrittivät. Ainoastaan turvallisuus koettiin yli 500 oppilaan kouluissa ongelmallisemmaksi kuin pienissä kouluissa. Vertailussa valmentajien ja ohjaajien arvo-orientaatioihin, opettajat painottivat liikuntakasvatuksen arvoina selvästi valmentajia ja ohjaajia enemmän iloa, tasa-arvoa, sosiaalisuutta, terveyttä ja hyvinvointia.

Asiasanat: koululiikunta, arvot, liikuntakasvatus

Eerola, Päivi-Sisko. 2010. Mitä musiikki kouluille antaa? Musiikinopettajien näkemyksiä opetuksensa tavoitteista sekä oppiaineensa ainutlaatuisuudesta. *Kasvatus* 41 (1), 31–40.

Julkisuudessa käydään ajankohtaista keskustelua taideaineiden osuudesta koulun lukujärjestyksessä ja siitä, mitä arvoa taideaineet voisivat tuoda tietopainotteisuutta korostavaan kouluympäristöön. Peruskoulun ja lukion musiikinopettajat (N = 101) vastasivat lomakekyselyyn, jossa kysyttiin heidän tärkeintä tavoitettaan musiikinopetukselle ja sitä, mitä erityistä oppiaine koululle ja oppilaille tuo. Lisäksi kysyttiin, kuinka luovuus, tunteet ja sosiaalisuuden kasvaminen näkyvät musiikintunneilla. Opettajien mielestä musiikinopetuksen tärkein tavoite on antaa musiikillisia valmiuksia elinikäiseen harrastukseen. He kokivat, että musiikinopetus tuo mukavaa vaihtelua koulun arkeen monin keinoin. Esimerkiksi esiintymiset luovat elämyksiä paitsi tekijöilleen myös kuulijoilleen. Lukuaineisiin verrattuna musiikintunnilla pääsevät esille eri oppilaat ja toisenlaiset taidot. Luovuutta harjoiteltaessa oppilaiden omatoimisuus pääsee parhaiten esille. Yhteissoitto taas kasvattaa kuuntelemaan toisia ja siihen osallistuminen voi lisätä oppilaiden sitoutumista kouluun.

Asiasanat: musiikkikasvatus, musiikkikasvatusfilosofia, opetussuunnitelma, koulun musiikinopetus, tavoitteet

Böök, Marja Leena – Perälä-Littunen Satu. 2010. Vastuullisen vanhemman velvoitteet. *Kasvatus* 41 (1), 41–52.

Artikkelissamme tarkastelemme vanhemmuuden vastuuta aineistolähtöisesti. Laadullisena tekstiaineistona ovat 27 vanhemman haastatteluvastaukset yhteen haastattelukysymyksettämme: mitä on vanhemmuuden vastuu. Tulkintamme mukaan tätä kysymystä lähestyttiin vanhempien vastauksissa yhtäläillä henkilökohtaisesta näkökulmasta – “läheltä”, esimerkiksi omia kokemuksia ja tunteita esiin tuoden sekä vastuuntunnon heräämistä kuvaten – kuin aihetta “etäännyttäänkin” puhumalla vastuullisuudesta yleisellä tasolla. Vanhemman vastuu näyttäytyi muun muassa vanhemman konkreettisina päivittäisinä “tehtävinä”, mutta myös vanhempien tavoitteellisena toimintana, jonka päämääränä toistui “lapsen tuleminen joksikin”, esimerkiksi lapsen kasvaminen pärjääväksi aikuiseksi, kunnon kansalaiseksi tai aikanaan vastuulliseksi vanhemmaksi. Vastuupuheesta oli myös tulkittavissa kehityspsykologisia äänenpainoja, jotka korostivat vanhemman toiminnan suhteuttamista lapsen ominaisuuksiin ja kehitystasoon. Kaikkinensa vanhempien puheessa painottui vastuun velvoittava ulottuvuus, ja vastuupuhe rakensikin varsin yhdenmukaista kuvaa vastuullisen vanhemmuuden kasvatusprojektista.

Asiasanat: vanhemmuus, vanhempana toimiminen, vanhemmuuden vastuu, laadullinen tutkimus

Niemi, Reetta, Heikkinen, Hannu L.T., Kannas, Lasse. 2010. Osallisuus koulupedagogiikan lähtökohtana. *Kasvatus* 41 (1), 53–62.

Viime aikoina suomalaisessa kasvatusta ja koulun kehittämistä koskevassa keskustelussa on korostettu osallisuuden tukemista. Osallisuus on kuitenkin käsitteenä moniulotteinen, minkä vuoksi artikkelissa selkeytetään käsitteen erilaisia ulottuvuuksia. Artikkelin empiirisessä osuudessa tarkastellaan menetelmiä, joiden avulla oppilaiden ja vanhempien osallisuutta tuetaan opetuksen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Lisäksi esittelemme meto-

disen innovaation osallistavasta opetuksen tutkimisesta. Artikkelin pohjautuu toimintatutkimushankkeeseen, jossa kehitettiin alakoulun terveystiedon opetuksen pedagogiikkaa ja osallistavia opetusmenetelmiä terveystiedon opetukseen alakoulussa. Tutkimusaineisto koostuu tutkija-opettajan ja hänen luokkansa oppilaiden ja vanhempien kokemuksista elämästä pedagogiikasta. Aineisto analysoitiin narratiivisilla menetelmillä.

Asiasanat: osallisuus, koulupedagogiikka, osallistava toimintatutkimus, narratiivinen analyysi

Pehkonen, Leila. 2010. Opettajaksi ammatilliseen oppilaitokseen. *Kasvatus* 41 (1), 63–72.

Artikkelissa tarkastelen yhteisten opintojen opettajien kertomuksia siitä, miten heistä aikoinaan tuli opettajia ammatilliseen oppilaitokseen. Informanteina on kymmenen, suuren tekniikan alan ammattipiiristä muodollisesti kelpoista opettajaa. Tutkimuskysymykseni on, miten toimijuus näyttäytyy niissä kertomuksissa, joissa palautetaan mieliin opettajaksi ryhtymistä. Kysyn myös, millaisia ajallisia orientaatioita tähän kerrontaan sisältyy. Tutkimuksen teoreettisena viitekehysenä käytän temporaalista, aikaan sidottua, näkökulmaa toimijuuteen. Löydöksiäni jäsenän elämänsä elämään liittyvän ja identiteettiin liittyvän toimijuuden käsitteistöillä. Elämänsä elämään liittyvä identiteetti tarjoaa näkökulman, jonka varassa pyritään ymmärtämään yksilön toimintaa elämän käänköpisteissä. Opettajaksi ryhtyminen määrittyy itsestään selvästi merkittäväksi tapahtumaksi elämänsä elämisessä. Identiteettiin liittyvä toimijuus taas auttaa ymmärtämään, miten informantit ottavat ja omaksuvat roolinsa ammatillisen opetuksen kontekstissa.

Asiasanat: yhteisten opintojen opettaja, ammatillinen oppilaitos, toimijuus